

Socialpædagogik i omsorg for mennesker med svær demens

Socialpædagogik og selvbestemmelse frem for magtudøvelse

Service-loven fastslår, at magt og andre indgreb i selvbestemmelsesretten aldrig må erstatte ”omsorg, pleje og socialpædagogisk bistand”. Denne bestemmelse gælder personer med betydelig og varigt nedsat psykisk funktionsevne, og ældre mennesker, som er syge og svage fx på grund af en demenslidelse, er en del af denne målgruppe.

Reglen i Service-loven er vigtig og relevant, da pleje og omsorg for mennesker med demens er en udfordrende opgave, som indimellem kan få personalet til at skælde ud og bruge magt. Dette er selvsagt uværdigt både for de demenslidende mennesker og for personalet, og anvendelse af magt er kun lovligt under meget konkrete, afgrænsede omstændigheder - og når alt andet er prøvet, fx ’socialpædagogisk bistand’.

Jydsk Pædagog-Seminarium, CVUalpha har været involveret i flere udviklingsprojekter, hvor socialpædagogik har vist sig at have rigtig gode løsninger på mange af de problemer, som opstår i omsorg for mennesker med en demenslidelse. En pædagogisk måde at tænke og handle på giver nye tolkninger af de demente menneskers adfærd og kommunikation; den ser omsorgspersonernes roller og opgaver på nye måder; den byder på andre prioriteringer, kreativitet og konkrete hjælpemidler.

En praksis, der umiddelbart ligner dagliglivet

Alligevel kan det somme tider være svært få anerkendt værdien af en pædagogisk tænkning og praksis. Det skyldes, at en socialpædagogisk praksis på mange måder ligner det, vi alle sammen gør i vores daglige, private liv. Men socialpædagogik er dog ikke bare at gøre det, man tilfældigvis synes om, eller som virker i vores private liv og ud fra vores private erfaringer.

Den socialpædagogiske faglighed har ganske vist hverdagslivet (civilsamfundet og vores livsverden) som model. Socialpædagogikken skal bibringe de bedste kvaliteter, vi kender fra vores private livsverden, men det kræver faglighed at skabe et velfungerende hverdagsliv for mennesker med særlige behov, og når de lever deres daglige liv i særlige, som oftest institutionelle rammer.

Der er jo ikke tale om et privat, intimt eller familiemæssigt forhold. Den pædagogiske praksis skal fungere i offentlige rum og i forhold til det brede fællesskabs overordnede idealer, værdier og rammer. Den skal give mening *både* for den/de person(er), som er afhængig af den pågældende praksis *og* for samfundet. Den skal danne grundlag for videre udvikling af teori og praksis, og den skal kunne begrundes og kommunikeres fagligt i forhold til såvel fagfolk som mennesker uden faglig tilgang til den udøvede praksis, fx til demensramte menneskers pårørende. Det dur ikke, at man blot handler, som man ville gøre i sit eget familieliv.

Socialpædagogisk tænkning - ikke opskrifter, procedurer og metoder

Man kan møde den forståelse, at pædagogik går ud på at få andre mennesker til frivilligt at gøre noget, som de egentligt ikke vil. I en sådan forståelse er pædagogik blevet reduceret til

metoder, tricks og kneb, man bruger for at løse problemer og for at få en travl dagligdag til at fungere. Noget sådant kan være nødvendigt – i hvert tilfælde forståeligt - i demensomsorg, men det er *ikke* socialpædagogik.

Socialpædagogikkens hensigt, opgaver og udfordring er at finde ud af, hvordan man skaber og opretholder vilkår for individers udvikling og deltagelse – så vidt overhovedet muligt – som frie og myndige mennesker i frie og ligeværdige fællesskaber. Det er at skabe fællesskaber, hvor alle parter oplever sig brugbare og anerkendt. Lidt forenklet sagt skal socialpædagogik skabe integration for at få mennesker ind i fællesskabet og inklusion for at få fællesskabet til at inkludere mangfoldigheden.

Alt dette er selvsagt lettere sagt end gjort, og der er ingen opskrifter, procedurer eller metoder. Derfor er det sådan set forståeligt, at ikke-pædagoger somme tider udtrykker skepsis over for ideen om at arbejde på at udvikle en socialpædagogisk praksis i demensomsorg. Det kan være svært at forstå, hvad det rent faktisk er, der skal gøres anderledes, selvom det virker oplagt, når man først har forsøgt og konkret oplevet værdien.

Socialpædagogikkens måde at virke på

Det er vigtigt at forstå, at socialpædagogik har noget at tilbyde i demensomsorg, fordi den ”virker” ved at give viden om, principper for og forslag til organisering af en faglig praksis, hvor man kontinuerligt handler og reflekterer sådan, at de fælles idealer rent faktisk kommer til at anvise og justere praksis i dagligdagen.

Sagt på en anden måde, så skal man individuelt og kollektivt bruge de overordnede idealer som pejlemærker, der giver retning for handlinger i den daglige praksis. Derfor skal man kontinuerligt diskutere idealerne, og hver eneste dag skal den enkelte og gruppen af fagpersoner overveje, om de nu også faktisk gør det, de tror og som de ønsker at gøre.

Dette er måske den vigtigste regel i det praktiske socialpædagogiske arbejde: Man skal hele tiden have kritiske dialoger om det, man laver: Gør jeg/vi det, som jeg/vi tror at jeg/vi gør? Er mine/vores handlinger og holdninger rigtige i forhold til vores idealer, og hvad bør jeg/vi ændre? Derfor er faglige samtaler og kollegial supervision en vigtig del af den socialpædagogiske praksis.

Om relationer og kommunikation

En socialpædagogisk tænkning og praksis sætter fokus på samspil og på fortolkninger af samspillet mellem mennesker frem for på planlagte opgaver.

I omsorg for syge og svage mennesker er der opgaver, som ikke må forsømmes, men det skal ligge helt på rygmarven hos omsorgspersonerne, at det først og fremmest er samspillet, der afgør, hvad der sker i relationen mellem udøver og modtager af omsorg. Der må fx aldrig være tvivl om, at et gammelt dement menneskes vredesudbrud altid skal forsøges tolket som kommunikation om, at der er noget i vejen, frem for at blive tolket som udtryk for en egen-skab ved personen eller som et udslag af sygdommen (selv om dette somme tider er tilfældet).

I den socialpædagogiske praksis hjælper kollegagruppen hinanden med at tolke kommunikation ud fra en solid viden og bevidsthed om menneskelige behov og om relationer. Det hand-

lingsanvisende (altså måden, socialpædagogikken virker på) ligger i omsorgspersonernes kontinuerlige refleksioner og faglige dialoger, som skal justere både den enkelte omsorgsudøvers og gruppens forståelser, attituder og handlinger.

Kommunikationen er helt afgørende. Først og fremmest handler det om personalets ansvar for, at der kommunikeres klart og entydigt både i det verbale og det nonverbale sprog. Og der skal tales på en måde, som er afpasset til den borger, man taler med. Derudover skal der lægges vægt på, at samværet og samtalen bliver prioriteret højt. Der skal være tid til at tale om det, som ligger borgeren på sinde.

I en socialpædagogisk praksis vil der blive lagt vægt på at inddrage alle tiltag, som kan understøtte den verbale kommunikation. Hertil bruges somme tider 'tegn til tale', der er et begreb for at understøtte ordene med bestemte tegn, som personalet vedtager at vise hver gang de bruger et bestemt ord.

Kommunikationen kan også lattes ved hjælp af billeder. Billederne understøtter den verbale kommunikation, der giver information og stimulerer fantasien. I formidling af et budskab kan der også bruge konkrete genstande, som viser, hvad man taler om. Pædagoger kalder ofte dette for 'konkretsymboler'. Det kan fx være at vise en kop, hver gang man fortæller, at nu er der eftermiddagskaffe eller at vise en blå legetøjsbil, hver gang man vil fortælle, at nu kommer sønnen på besøg (for han kører i en blå bil).

Om identitet, solidaritet og mening

Menneskers sociale relationer forudsætter ressourcer i form af 'identitet', 'solidaritet' og 'mening'. Derfor er det at opnå og bevare sådanne ressourcer et helt afgørende pejlemærke for en socialpædagogisk praksis. Omsat til demensomsorg kan man pege på, at omsorgspersonerne bør kunne arbejde med analyser og handleplaner for at støtte disse ressourcer både hos sig selv og hos den enkelte modtager af omsorg. Og man kan påpege, at omsorgspersonerne kontinuerligt bør spørge sig selv og hinanden om, hvorvidt deres handlinger rent faktisk understøtter disse ressourcer eller om der skal ske justeringer.

En socialpædagogisk praksis bygger på daglige refleksioner og spørgsmål såsom: støtter vi beboernes (konkret: hr. Jensens) identitet fx gennem indretningen af boenheden, i vores rytmer og rutiner i dagligdagen, i vores sprog, konkrete tilbud og handlinger, osv. ?

Ligeledes skal omsorgspersonerne utrætteligt spørge sig selv og hinanden om, hvorvidt de magter at støtte solidariteten i gruppen af mennesker, som lever, arbejder og kommer som pårørende i plejecentret – og hvorfor/hvorfor ikke og hvordan.

Og de skal aldrig stoppe med at reflektere over eller have dialoger om, hvorvidt hver enkelt beboer/borger har de bedst mulige vilkår for mening; det vil sige for at forstå, hvem de er, hvor de er og hvad der sker omkring dem, og hvorvidt beboere/borgere har bedst mulige vilkår for at opleve dagligdagen og de daglige aktiviteter som meningsfulde. På denne måde bruges intentionerne som pejlemærker for en kontinuerlig vurdering og justering af handlinger og planer for den enkelte modtager af omsorg såvel som for fællesskabet.

Det socialpædagogiske fagsprog

En socialpædagogisk praksis udvikles blandt andet gennem et fagsprog, sådan at man kan diskutere, begrunde og argumentere for det nye, og især for det, der på nogle måder ligner ”ikke-arbejde”.

Tidligere er allerede nævnt udtrykkene ’tegn til tale’ og ’konkretsymboler’. Et andet traditionelt socialpædagogisk udtryk er ’det fælles tredje’. Dette begreb kan være med til at give nye forståelser af fagligheden, og fagudtrykket ”det fælles tredje” kan gøre det nemmere at synliggøre og legalisere nye samværs- og aktivitetsformer.

’Det fælles tredje’ er et begreb, som udtrykker idealet om at skabe gode og ligeværdige aktiviteter i samværet mellem omsorgsudøver og modtager af omsorg. En aktivitet, som er et fælles tredje er kendetegnet ved, at aktiviteten ikke er noget, som omsorgspersonen gør *ved* det andet menneske. Der er tale om noget, som de er sammen om, som giver god mening og en god oplevelse for dem begge.

’Det fælles tredje’ får kun gode betingelser, når en kollegagruppe betragter den enkelte medarbejders særlige interesser og færdigheder som en fælles kvalitet i deres arbejde. Den, som kan lide at bage, kan bruge denne interesse som en ressource i arbejdet, hvis der er en beboer, som har lyst til at være med, og hvis en medarbejder kan spille guitar, er det oplagt at lade denne kompetence indgå i dagligdagen, hvis der er gamle mennesker, som glæder sig over musikken. Udtrykket ’det fælles tredje’ synliggør og legaliserer sådanne aktiviteter og forskelligheder.

Et andet pædagogisk begreb er en ’kontakt-ø’. Udtrykket er opfundet af pædagoger, som arbejder med udviklingshæmmede voksne mennesker. Kontaktøer kan mindske den manglende orienteringsevne, angst og uro, som kan pine mennesker med demens, og som omsorgspersonerne har svært ved at håndtere. En kontakt-ø er et pædagogisk begrundet, koncentreret, fastlagt og målrettet samvær en eller flere gange dagligt mellem en bestemt omsorgsperson og én beboer/borger, som trækker sig tilbage i ro for at koncentrere sig om det, de er sammen om. Kontaktøen udføres med en begyndelse, som markeres med et bestemt ritual, et bestemt forløb med en konkret aktivitet, fx at sidde med et fotoalbum og med en afslutning, som varsler beboeren om, at forløbet er ved at slutte. Kontaktøen bliver beskrevet i en handleplan, hvorved indsatsen respekteres i gruppen som en faglig begrundet handling.

Personligheden som redskab

Det er vigtigt, at pædagogik bliver forstået som en måde at tænke og være på frem for at blive opfattet som tricks til at få andre mennesker til at gøre noget, de ikke har lyst til. Derfor er det afgørende, at omsorgspersonerne tænker på sig selv – på deres egen personlighed – som et vigtigt værktøj, der skal plejes, så det ikke bliver slidt og sløvt. I det pædagogiske arbejde skal man arbejde på at udvikle sig som menneske og på at lære gennem samværet med kolleger og med modtagerne af omsorgen. Man skal forstå, at det personlige og faglige hænger nøje sammen, og man skal kunne anerkende kollegernes forskelligheder og bruge disse aktivt i en personalegruppe. Kort sagt, så er alle ikke lige gode til alle opgaver og relationer, men alle har noget at byde ind med.

En socialpædagogisk praksis er dermed en kontinuerlig udviklingsproces for omsorgspersonerne. Lidt firkantet kan man udtrykke det sådan, at omsorgspersonerne først og fremmest skal opdrage på sig selv.